

ADATOK A NÉPI KULTÚRA EMLÉKEIRŐL A FELSŐ-MAROS MENTI MAGYARÓN

Mindenekelőtt tisztázni kell az írásbeliség értelmezését, amely az értelmező kéziszótár szerint: „Az írásnak a gyakorlati élet és művelődés céljaira való általános használata”. Erről szerintem csak úgy elmélkedhetünk, ha megtudjuk, hogy az adott helységben mikor kezdődött az iskolai oktatás. Hiszen enélkül aligha beszélhetnénk írásbeliségről. Hacsak nem hivatkozunk a rovásírásra, amely nem volt általánosan ismeretes. Tájainkon például a juhok bemérésekor még a közelmúltban is az egyes juhosgazdától átvett és a juhnyájba beszámolt minden tizedik állat után az átvevő csobán ezt kiáltotta: „táje zecse” ('vágj tizet' – rom.) A csutakon üldögélő főjuhász-mester pedig éles késével tízes jelt rótt az illető juhosgazda részére készített falapocskára. Ez mindenesetre csak egy mellékágazata volt a népi írásbeliségnek.

Bár szülőfalum, Magyaró község több mint hét és fél évszázados múltját több okirat is igazolja, azonban a népességről, az idők során ott élt családokról keveset tudunk okleveles bizonylatok hiányában.¹ Ez irányú kutatásunk fő támpontja az egyházi irattár kellett volna hogy legyen, mert a XVIII. század végéig nem volt közigazgatás. A tridenti zsinat csak a XVI. század első felétől tette kötelezővé az egyházi anyakönyvek vezetését.² Ezért minden helyi jellegű okiratnak, valamint a már vezetett anyakönyvi nyilvántartásoknak a református egyházközség irattárában kellett volna lenniük. Hiszen a jobbágykorban mindennemű ügyintézés egyházi vonalon és az úriszék útján történt. Ennek ellenére legrégebbi okiratunk az 1536–1537. évekből való, legrégebbi anyakönyvi adataink pedig 1803-ból.

Feltételezhető, hogy a kora középkori okiratok egy része már a XVI. század második felében bekövetkezett reformáció alkalmával eltűnhetett. Vagy pedig az 1657–1611. évek között történt török tatár dúlások, az úgynevezett második tatárjárás idején – ami közvetlenül végigvonult a mi vidékünkön is –, és majd az azt követő kuruc szabadságharc alatt semmisülhetett meg. Ami pedig ezeket az időket is átvészelte, az elpusztult, megsemmisült a XIX. század elejei nagy tűzvész által, a falu legöregebbjei által sokat emlegetett *nagyigéskor*, mint ahogyan azt megtudhatjuk az Erdélyi Református Egyházkerület egyik Évkönyvéből idézett alábbi sorokból: „...Sem a község, sem az egyház évszázados múltját igazoló számottevő okmányok nem maradtak

a század elejei nagy tűzvész után, amely a község nagy részével az egyház épületeit, irományait, könyveit is megemésztvén, ezzel az egyházak levéltáraiban fenntartani szokott följegyzések útmutató vonala is megszakadt... A régi anyakönyvi adatok elégték, legelső 1803-ból van meg”.³

Elő okleveles bizonylatunk az írásbeliségre vonatkozóan Magyaró községből 1587-ből van, amelyből megtudhatjuk, Paksi János református pap és Vásárhelyi Mihály scholamester (tanító) egy birtokvásárlásnál tanúskodnak.⁴ Ez már élő bizonyítéka annak, hogy Magyarón közel 410 éve iskolai oktatás létezett. Feltételezésünk szerint ennél sokkal korábban is lehetett, talán már a reformáció térhódításával kezdődhetett el az iskolai tanítás, amikor is párhuzamosan vezették be az anyanyelvi oktatást és a templomi anyanyelvű szertartásokat is, a már anyanyelvre fordított Biblia segítségével. Egyébként erről is tanúskodik egy 1580-ból származó okirat, amelyen Literátus Mátyás (deák) nevét találhatjuk a többi jobbágynevek között felsorolva.⁵ Minden bizonnyal Magyarón és vidékén több mint négy és fél évszázados lehet az iskolai oktatás, amely bölcsőjét ringatta az írásbeliségnek. Ezzel nem akarom, és nem is merném azt állítani, hogy Magyarón már az időtől fogva mindenki írástudó lett volna, hiszen a korai elhagyatottságra jutott édesapám is csak egy-két féléosztályt végezhetett, mert egész fiatalon munkára fogták, a kevés földművelés mellett havasolásra és tutajozásra. Felnőtten, legénykorában tanult meg írni-olvasni, a havasokon, de főképpen az első világháború idején, amikor egész fiatalon kivitték a harcterre. Ott tökéletesítette írni-olvasni tudását, bajtársaitól, úgymond kényszerből, hogy levelezhesen az otthoniakkal és kedvesével. Számos ehhez hasonló eset fordult még elő abban az időben.

A népi írásbeliség nyomai közül a fiatalság által írt szerelmes, verseslevelek és emlékversek műfaját említjük először. Ugyanakkor egyesek lejegyeztették a korabeli virágénekeket, népdalokat, balladákat, hallgató nótákat, meséket, mondákat, legendákat, gyermek- és felnőtt mondókákat, találós kérdéseket, viccelődő tréfás szövegeket, falvédőkre és varrottas zsebkenőkre való versecskéket, kántálási és lakodalmi rigmusokat, és némelyek egyes fontosabb családi eseményeket is följegyeztek az arra a célra szerzett irkákba, naptárak hátlapjaira vagy éppenséggel a Biblia hátsó üres lapjaira.

Följegyzéseket készítettek az időjárásról, a család gazdasági ügyeiről, katonaságról, háborúról és hadifogságról, naplószerűen vagy önéletrész formájában. Följegyeztették a lakodalmi rigmusok mellett a búcsúztató szövegeket, köszöntéseket és siratókat is, valamint a népi gyógymódok eljárásait, ételrecepteket, alkalmi verseket. Írtak kapukra, régi mestergerendákra, ház- és istálló gerendákra szövegeket és évszámokat, padokra és festett kanapéra szintén, temetői fejfákra sírfeliratokat rímbe szedve. Népviseleti darabok közül a leányok fehér kötényére, a legények kisujjasára és a lábikra a felső zsebek fölé sárga fejtövel varrták a neveket, helységnevet és

évszámokat. Több helyen és esetben láttam, hogy a régi ládák és kanapék felnyíló fedelének belső, festetlen felülete csaknem tele van írva különféle feljegyzésekkel. Ezeket is mind a népi írásbeliség termékeinek tekinthetjük.

Mivelhogy Magyarán a népi írásbeliség leginkább a szerelmes levelezésben és az ahhoz szükséges szerelmes és emlékkersek lejegyzésében nyilvánult meg, így elsősorban és főképpen ezekről kívánok írni. A legény- és leányéletben már egészen fiatal korban kezdtek és kezdenek kialakulni a szerelmi kapcsolatok. Erre igen jó alkalmakat nyújtottak annakidején a táncmultságokon alakított kicsi seregek és a fársáingi kicsifonók, napjainkban pedig a divatbajótt diszkók táncos összejövetelei és az elszaporodott kávézóokban való találkozások. A fiatal korban kialakult szerelmi kapcsolatok egyik fenntartó formája a levelezés volt. A huzamosabb ideig havasi munkálatokon dolgozó legények vagy a sorkatonaságot töltő katonák leveleztek az otthonmaradott vagy esetleg városon szolgáló szeretőikkel. Helyi szokás szerint verses leveleket írtak egymásnak, amelyeket *szerelmes leveleknek*, a beleírt emlékkerseket pedig *szerelmes verseknek* szokták nevezni.

E versek érzelmes költői, költészeti termékek és virágénekek származékai, sokkal érzelmesebbek, mint a népköltészet bármely más műfaja. A leány- és legényélet nélkülözhetetlen szükségleteinek tekintendők, részben még napjainkban is. E versikék a fiatalság számára készültek, ha nem is éppen a nép nyelvezetén, de gondolkodásának megfelelően. Nem a levélírók találják ki, hanem kéziratot füzetekből egymástól másolgatják, írogatják, a népi írásbeliség egyik megnyilvánulásaként. Az ilyen füzetek sok esetben kézzel kézre járva megőrződtek és átöröklődnek nemzedékről nemzedékre. Sajnos, a második világháború idején vidékünkön a kötelező elmenekítések következtében a régi feljegyzések, valamint az összegyűjtött és gondosan összekötözött szerelmeslevelek nagy része elpusztult, megsemmisült; köztük a sajátjaim is hasonló sorsra jutottak.⁶ A háború utáni években emlékezetből és jegyzettöredékekből kezdték újjáéleszteni ezt a műfajt, amelyben egyre jobban érezteti hatását a műves jelleg. Ennek ellenére ebben a műfajban is ugyanúgy, mint népdalainkban, megnyilvánul a nép képes beszéde, ami természetes jelenség, mert a nép képes kifejezéseit saját környezetéből veszi, amit ő maga legjobban ismer. Kedvesét virágnyelven nevezi meg, *rózsámnak*, *violámnak*, *virágomnak*. A szerelem képes nyelvben szerepelnek a madarak is, elsősorban a galambok: *galambom*, *tubicám*, *tubikám* stb. Ezt követik képletesen az értékeket megnevező kifejezések: *aranyom*, *aranyosom*, *gyöngyöm*, *gyönyörűségem*, *drágaságom*, *drágám* és *kincsem*. Végül a vallás és mesevilág képes kifejezései: *angyalom*, *csillagom*, *életem*, *mennyországom*, *mindenségem* stb. A szerelmi élet eme megnyilvánulásai jellemzik a verses leveleket és emlékkerseket, amelyeket a népi kultúra és írásbeliség hagyományos módon megőrzött és átmentett a mába.

Többnyire a sorkatonaságot töltő legények szoktak verses leveleket írni

kedvesüknek. Olykor-olykor írtak a huzamosabb időre eltávozott havasolók is, szolgáló szeretőiknek. Magyaron ugyanis az volt a szokás, hogy minden 12–13 évet betöltött leánygyermek húsvét utántól karácsony közeledtéig cselédeskedett; szolgálni ment Besztercére, Marosvásárhelyre vagy a közelebbi Szászrégenbe. Csak a karácsony és húsvét közötti időszakot, az úgynevezett *fársangot* töltötték otthon, fársángolás végett. S annakidején ebben az időszakban voltak az eljegyzések és lakodalmazások. A második világháború után bekövetkezett változások következtében ez a régi szokás kimaradt, megszűnt.

A levelezés minden esetben a legények kezdeményezésére indult, majd a leányok megfelelő válasza után folytatódott a rendszeres levelezés. A levél mindig prózai szöveggel kezdődött. Ez tartalmazta a keltezés idejét, helyét és a jókívánságot. Majd a szerelmes levelekbe illő alkalmi versekkel folytatódott, amely után néhány sorban megírták hogylétüket és végül egy-két odaillő emlékverssel és levélzáró versecskével zárták.

Levelezésre a kopertás levél volt a legalkalmasabb, mert csukott és titoktartó volt. Az első világháború előtti időkben levélboríték hiányában az ívpapír egyik oldalára írták a szöveget, majd azt befelé fordítva háromszögletű formába hajtogatva, az ív végződéseit a hajtogatás alá bújtatták és visszal vagy csirizzel leragasztották és a kívül maradt tiszta felületre írták a címezést. A havasolók még a két világháború közötti időszakban is gyakorolták ezt a levelezési formát.

A szerelmes levelekre esetenként színes virágmintákat is rajzoltak, a levélpapír négy sarkára. Ezt nevezték *rózsás levélnek*. Olykor az egész ívpapírt közepére sarkosan háromszögbe összehajtogatták és szívalakzatúra mintázva széleit ollóval bereczték. Ez kiterítve nyolc szívalakú lapocskát képezett nagy köralakzattal, amelynek lapocskáit teleírták szerelmes versekkel és emlékversekkel. Ezt nevezték *recéslevélnek*, amelyről egyébként egy igen szép katonadalunk egyik versszaka is tanúskodik:

*Három levelet tettem fel a postára,
Egy sem ment el a babám ablakába.
Kutya postás, hol késel a recéslevéllel?
Mért játszodazol egy bús reguta szívével?*

Amint már említettük, a szerelmes leveleket általában borítékos levélpapírra írták, a titok megőrzése végett. Ennek ellenére a két világháború közötti időben meghonosodott és általánosságban ismert volt a fiatalság körében a titkosírás használata, a fiatalság levelezésében, amelyet Magyarón csaknem minden leány és legény ismert, az alábbi titkosábécé betűjeleivel:

a = 2	f = 5	ly = 84	s = s
á = 2	g = 9	m = =	sz = s7
b = 6	gy = 94	n = =	t = T
c = c	h = H	ny = =4	ty = T4
cs = cs	i = l	o = o	u = u
d = 1	j = í	ö = ö	ü = ü
e = :	k = x	p = P	v = v
é = !	l = 8	r = 5	z = 7
			zs = 75

Az utóbbi időkben szerelmes leveleket leginkább csak a sorkatonaságukat töltő fiatalok írnak. A munkába járók naponta ingáznak vagy legalább hetenként hazatérnek és ezért nincs szükség a levelezésre. Ami pedig a szerelmes és emlékkerseket illeti, már iskolás korban minden fiatalnak van gyűjteménye, *emlékfüzet* vagy *emlékkönyv* nevű százlapos nagyvonalas füzet, amelybe egymásnak az egymástól átvett, átmásolgotatott emlékkerseket írogatják.

Végezetül még arra térnek ki, hogy gyűjtőmunkám során azt tapasztaltam, hogy egyes adatközlőink, mint Szász Mihály Istvánné és Kocsis Miklós Barabás több füzetet is teleírtak népdalokkal, balladákkal, mondókákkal, rigmusokkal. Magam is ismertem mesemondókat a havasoló erdőmunkások között, akik füzetekbe írták az általuk ismert és esténként elmondott meséket. Ilyen volt többek között Kurcsi Mihály⁷ és Ivács István; Szamosán István Géza és Ördög András Ficzkió csak a mesék címeit jegyezték fel. Ugyanakkor tudomásom van arról is, hogy néhai idő Szmorú Miklós saját maga írta verses füzeteket hagyott hátra utódainak. Kocsis József Pistuka pedig verses krónikában írta meg egy falunkbeli szerelmes fiatal pár közös elhatározásból végrehajtott öngyilkossági esetét az 1960-as évekből! Legújabbban pedig Zsigmond Erzsébet írta meg sanyarú élettörténetét.⁸

ADATKÖZLŐK

Kurcsi Lászlóné Vajda Zsuzsánna Csanka Zsuzska (1911–1975)

Dali Katalin Marika Kati (1911–1977)

Szász Mihály Istvánné Szász Ferencz Minya (1892–1974)

Ördög Gyöngyvér Józsefné Pénztárnok (1955–)

Szász Piroska (1955–)

özv. Zsigmond Józsefné Ördög Mária Pénztárnok Mari (1924–)

Az adatokat az 1972–1985 közötti években gyűjtöttem.

JEGYZETEK

1. Coriolan 1967. Részletesebben leírva Palkó–Zsigmond 1971, 19–21.
2. Márkus 1898, I. 260.
3. Tótfalusi 1894, 6.
4. Az 1587-ből származó oklevélből kitűnik, hogy Bánffy Balázs földesúr jobbágyaitól egy-egy rétet vásárol a Dellő nevezetű határrészen, és az adás-vételnél tanúként szerepeltek: Paxi (Paksi) János prédikátor (ref. lelkész) és Mihály deák Wásárhelyi scholamester (Wásárhelyi Mihály tanító).
5. Akad. Lev. Kvár.: Bánffy család levéltára F. Nr. 4., miszerint Bánffy Pál fiai atyai örökségükön osztozva, a négyfelé osztott birtokrészekkel egyidejűleg megosztották jobbágyaikat is, névszerinti felsorolással. A Bánffy Boldizsár részére jutott 8 családnév között található a Literátus Mátyás (deák) neve is, aki ugyancsak tanító lehetett.
6. Meneküléskor a kertünkben elásott katonakofferomban volt 16 vaskos füzetem teleírva népdalokkal, balladákkal, mesékkel, találós kérdésekkel, lakodalmi és ünnepi köszöntésekkel valamint szerelmes versekkel. Benne volt az egész legénykori és katonasági levelezésem és fényképeim. Az otthon hagyott helybeli román lakosság minden ilyen elásott, eldugott holmit föltárt, széthordott és elpusztított.
7. Faragó József megjelentette az említett meséket; l. Faragó 1968.
8. Zsigmond 1995.

IRODALOM

CORIOLAN, Suciú

1967 Dicționar Istoric al Localităților din Transilvania I–II. Buc.

FARAGÓ József

1968 Kurcsi Minya havasi mesemondó. Buk.

MÁRKUS Dezső

1898 Magyar jogi lexikon I. Bp.

PALKÓ Attila – ZSIGMOND József

1971 Édesanyám rózsafája – Részlet Magyaró falu monográfiájából. Művelődés XXI. 8. sz.

TÓTFALUSI József

1894 Évkönyv az Erdélyi ev. ref. Egyházkerület számára. Kv.

ZSIGMOND Erzsébet

1995 Sirató. Életem panaszos könyve. Kv.